

УКРАЇНСЬКІ І РОСІЙСЬКІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ Р. М. РІЛЬКЕ

В статье рассматривается влияние религиозно-философской и этической системы славянской культуры, с которой Р. М. Рильке познакомился во время путешествий и встреч с мастерами слова Украины и России, на формирование мировоззрения поэта.

У статті розглядається вплив на формування світогляду поета самобутньої релігійно-філософської й етичної системи слов'янської культури, його подорожей та зустрічей з майстрами слова України і Росії.

The influence of the poet's outlook of original religious-philosophical and ethical system of Slavic culture is considered in the article, his trips and meetings with Ukrainian and Russian masters of word.

Видатний австрійський поет Райнер Марія Рільке народився 1875 року в Празі. Дитинство і юність поета були затьмарені перебуванням в австрійській військовій школі (1886–1891), про яку він все життя згадував зі острахом і відразою. З 1895 року поет навчався на філологічному факультеті Празького університету, а пізніше слухав лекції з філології і мистецтвознавства у Мюнхені й Берліні. Найвідоміші збірки поезій «Книга образів» (Buch der Bilder, 1902), «Часослов» (Stundenbuch, 1905), «Нові вірші» (Neue Gedichte I–II, 1907–1908), «Дуїнянські елегії» (Duineser Elegien) і «Сонети до Орфея» (Die Sonette an Orpheus, 1923) тощо.

Поезія Рільке вирізняється ліризмом і символічністю, глибиною філософського сприйняття внутрішнього життя людини і навколишньої дійсності. Основою і вихідним пунктом поетичної еволюції Рільке була німецька класична література. Разом з тим, він активно засвоював і синтезував досвід романських і слов'янських культур – звідси його спроби творити французькою і російською мовами.

У 1894 році вийшла перша збірка поета «Життя і пісні», а наприкінці XIX ст. з'являються наступні книжки поета: «Вінчаний снами» (1896), «Свят-

вечір» (1898) і «Мені на свято» (1900). Ранній Рільке – переважно неоромантик й імпресіоніст, у його віршах відтворюються основні мотиви романтичної поезії I пол. XIX ст. – самотності, природи й кохання.

Вірші Рільке цього періоду – це затьмарені сумом короткі імпресіоністичні замальовки з раптовою зміною образів, грою світла й тіні. Соціальну дійсність, що час від часу проглядається в ранніх творах, Рільке сприймає узагальнено-романтично. Свободу дихання вірш Рільке знаходив поза міською метушнею, в тихому спокої передмістя з його садками, струмками, луками, лісами й перелісками.

Становлення Рільке-поета завершується на рубежі століть, його творчу зрілість засвідчують дві визначні збірки – «Книга годин» (1901–1905) і «Книга картин» (1902, 1906), в яких органічно поєднуються елементи різних поетичних стилів: французького символізму, «віденського» імпресіонізму, неоромантизму. Стилістичне розмаїття поезій було ознакою інтенсивної внутрішньої боротьби, творчих пошуків, бажання віднайти у віршах ті духовні цінності, які могли б протистояти бездуховності суспільних відносин. Знаменну роль у появі цих книжок відіграли мандрівки письменника, що відбулися у 1899 і 1900 роках.

Під час першої недовгої подорожі (квітень-травень 1899) він відвідав Москву й Петербург, де зацікавлено пізнавав російську культуру. Спочатку він гостював у художника Леоніда Пастернака, але найбільш хвилюючою подією було відвідування Л. М. Толстого. Впродовж більш тривалої другої подорожі (весна-літо 1900) поет вивчав російську культуру й знову, цього разу в Ясній Полянї, відвідав Толстого. На початку червня Рільке їде в Україну і прибуває до Києва, де живе близько двох тижнів.

Після Києва розпочалося майже двомісячне паломництво Рільке містами й селами України й по Волзі – знайомство з народною, «глибинною Руссю», її особливим світовідчуженням, яке вабило поета обіцянкою подолати «механічність життя» і відчуженість людини. Він вирушає Дніпром «в край чудової України», пливе до Кременчука, а потім поїздом їде до Полтави. Звідти – до навколишніх сіл, щоб «природу і людей зблизька побачити» [4].

Враження від подорожі відбулися у віршах «В оцім селі стоїть останній дім...», «Карл XII, король шведський, мчить по Україні», де відчувається характерне для Рільке сприйняття українського пейзажу «під знаком вічності», на тлі безмежного часу та простору. Останнім етапом українських мандрів поета був Харків, звідки він вирушив на Волгу.

Рільке вивчав російську мову, захоплено читав класиків російської літератури й перекладав німецькою мовою М. Ю. Лермонтова, Ф. М. Достоевського, А. П. Чехова. Зацікавлено і з любов'ю вивчав поет «давні церкви й собори, в яких багато старих картин і дорогоцінних реліквій» – Києво-Печерська лавра згадується в «Книзі годин» поряд з безсмертними творіннями людства – Венецією, Римом, Флоренцією, Пізою й Троїце-Сергієвою лаврою. У свідомості поета знову й знову постає образ церкви («церкви десь на сході»), який у поезії «Ти монастир Господніх ран» чітко

прибирає форму Києво-Печерської лаври.

Рільке написав два оповідання з української тематики – «Як старий Тимофій умирав співаючи» та «Пісня про Правду» (1900). Героїв оповідань ріднить любов до української народної пісні – швець Петро і старий Тимофій дбають, щоб пісня, в якій живе душа народу, не змерла. Приваблювала Рільке й постать Т. Г. Шевченка. Поет читав твори Кобзаря в російських перекладах, а під час мандрів Україною відвідав могилу поета в Каневі.

У цілому ж подорожі 1899–1900 рр. стали для Рільке важливим кроком у пізнанні слов'янського світу, в освоєнні його духовних і культурних цінностей. Саме подорож Росією й Україною стала для Рільке тим поштовхом, який пробудив у ньому нове відчуття природи і реального світу.

«Тут знову осягаєш розміри і масштаби. Довідуєшся: земля – велика, вода – теж щось велике, але перш за все великим є небо. Те, що я бачив досі, було лише образами землі, річки та світу. Тут все це є само по собі. У мене є відчуття, ніби я споглядав саме творіння; як мало слів для все буття, для речей, що існують у масштабі Бога-Отця...» – писав Рільке про українські і російські ландшафти [2].

Враження Рільке з відвідин України позначилися на новому світовідчужанні Рільке, яке він вважав «дарунком Русі», і знайшло своє поетичне вираження у «Книзі годин» (1901–1905), яка складається з трьох циклів – «Книги чернечого життя», «Книги прощ» і «Книги убозтва і смерті». Вона написана від імені «київського ченця» як його молитовне звернення до Бога. Образ поета-ченця та атмосфера іконних сутінок позначені відбитком вражень від перебування Рільке у просторі православної духовності. Тими ж враженнями живилося і його самотнє трактування ідеї Бога.

У поезії Рільке Бог – це не надприродне начало, що знаходиться по той бік простору і часу, а сила, що існує всередині всіх речей матеріального світу. Це стихія буття у вічному становленні. Поет характеризує бога епітетами «найтихіший», «найглибший», «мовчазний». Бог гонить соки буття, якими наповнюються гілки і листя дерева. Поняття «Бог» у Рільке означає невичерпні, плідотворні сили буття, які автор ототожнює із землею та природою, що притаманно й українським поетам.

У книжці коротких розповідей «Про Господа Бога та інше» (1900) Рільке постійно звертається до українських та російських традицій, історії. Велика увага приділяється сліпим бандуристам – бродячим кобзарям, які оспівають видатних гетьманів Кирдягу, Кукубенка, Бульбу, Наливайка. Вони своїми піснями надихають людей, повертають їм віру, відновлюють сили та надають мужність. Рільке пише про кобзарів, як уособлень самого бога, слова якого із вуст співців торкаються серця людини. Поет згадує про Запорізьку Січ та козаків, пише про мужній опір, який вони чинили завойовникам.

Оповідання «Як на Русі з'явилась зрада» насичене інформацією з історії та культури Росії. Рільке говорить, що нарешті дізнався, з чим межує ця велика країна, але не на заході чи сході, а зверху. Зверху ця держава межує з Богом, тому до царя тут звертаються так шанобливо, як до Бога – батюшка.

Автор пише про велике російське місто – Москву, «білокам'яне місто», де царює Іван Грозний.

Рільке матеріалізував одну із найважливіших цінностей козацтва і Київської Русі – правду, вклавши її в уста сліпого кобзаря-бандуриста, який ніс правду до людей і еднав серця. У творі «Пісня про Правду» він говорить, що вже склав своє уявлення про Росію і не хоче, щоб воно змінювалось. Рільке пише про часи, коли на цій землі правили польські пани; про старців, які виходять щодня у мандри, де їх оточують кургани – символи українських степів, вдивляються в небо, очікуючи змін, бажаючи кращої долі для своїх нащадків; згадуючи про землі, що зветься Україною, говорить про святе місто – Київ, яке будучи величним і гарним водночас, страждає від пожеж.

Читаючи «Книгу про паломництво», ніби мандруєш стежками українського села. У вірші «Іде дорога селищем малим» Рільке описує український краєвид, село, нічну дорогу. «Книга образів» знову повертає нас до українського села, пізньої осені, стиглих плодів, сонячної долини. У віршах «В оцім селі стоїть останній дім...», «Карл XII, шведський король, їде степами України» ми бачимо характерне для Рільке сприйняття українського пейзажу («під знаком вічності», на тлі безмежного часу та простору).

Про те, наскільки живими були в душі поета спогади про Росію, говорить ХХ вірш циклу «Сонети до Орфея». Кінь, що згадується у вірші – символ мрії про Росію, яка з'явилась у дні його молодості й назавжди залишилась у його душі та пам'яті [5]. «Чим я завдячую Росії? Вона зробила з мене того, ким я став; з неї я вийшов, усі мої глибинні витоки – там!» – писав Рільке через 20 років після своєї останньої подорожі Росією [4].

В останній період життя Рільке активно спілкувався з Мариною Цветаєвою та Борисом Пастернаком. Вони стали палкими друзями, і хоча зустрітися їм не судилося, але їхнє листування зробило останні місяці життя поета, стало для нього прощальним дарунком його духовної батьківщини [6].

Помер Р. М. Рільке 1926 року у Валь-Монті на березі Женевського озера, похований у Рароні (Швейцарія). Твори Рільке перекладали українською мовою Микола Зеров, Микола Лукаш, Микола Бажан, Дмитро Павличко, Василь Стус, Мойсей Фішбейн.

Список використаної літератури

1. Антологія зарубіжної поезії другої половини ХІХ–ХХ сторіччя / [Укладач Д.С. Наливайко]. – К.: Навчальна книга, 2002.
2. Волощук Є. В. Зарубіжна література: [Хрестоматія-посібник для 11-го кл. загальноосв. навч. закл.] / Є. В. Волощук. – К.: Юридична книга, 2002. – 560 с.
3. Затонский Д. В. Австрийская литература в ХХ столетии / Д. В. Затонский. – М.: Художественная литература, 1985. – 444 с.
4. Нагірний М. С. Фольклорний елемент у творах Р.М. Рільке з українськими мотивами / М. С. Нагірний / [Респ. наук. зб.]. – Львів, 1999. – Вип. 55. – 143 с.
5. Рільке Р.М. Поезії / Райнер Марія Рільке. – К.: Дніпро, 1974. – 279 с.
6. Рільке Райнер Мария, Пастернак Борис, Цветаева Марина. Письма 1926 года. – М.: Книга, 1990. – 256 с.